

الشرطُ وأدواته

بين أب وأولاده

قال الأبُ ينصحُ أبناءه: عليكم بالجدِّ في العمل، وبطاعةِ الله في العبادة فإنكم إن تخلصوا في عملكم تنجحوا في حياتكم. ومتى تمسكوا بطاعةِ الله تنالوا رضاه، وتعاونوا على فعلِ الخير فمن يفعلُ خيراً يزدّه الله من فضله، وما تُنفقوا من خير يوفِّ إليكم ومهما تبدلوا من جُهد لإسعادِ الغير يُقدِّره الناسُ، وتمسكوا بالأخلاقِ الحميدةِ فصاحبُ الخلقِ الحسنِ أينما يكن يجدُ الرزقَ سهلاً.

مناقشة للفهم

- ١ - بم نصح الأب أبناءه؟
- ٢ - ما غرضه من ذلك؟
- ٣ - ماذا يجب عليك - كمسلم - نحو ربك وإخوانك؟

اقرأ

(أ)

- ١ - إن تخلصوا في عملكم تنجحوا في حياتكم.
- ٢ - متى تمسكوا بطاعةِ الله تنالوا رضاه.
- ٣ - من يفعلُ خيراً يزدّه الله من فضله.

الدرس الثاني

أ - النَّصُّ (٢٦)

الْحَجَّاجُ³¹

خَطِيبٌ مِنْ جَبَابِرَةِ الْعَرَبِ، لَمْ يَرِثْ مُلْكًا وَلَا حُكْمًا، وَلَكِنَّهُ وَصَلَ بِمَوَاهِبِهِ إِلَى الْحُكْمِ وَالْإِمَارَةِ، وَكَانَتْ الْفَصَاحَةُ إِحْدَى وَسَائِلِهِ الْكُبْرَى. ذَلِكَ هُوَ أَبُو مُحَمَّدِ الْحَجَّاجِ بْنِ يُوسُفَ الثَّقَفِيِّ.

وُلِدَ الْحَجَّاجُ بِالطَّائِفِ سَنَةَ إِحْدَى وَأَرْبَعِينَ لِلْهِجْرَةِ، أَيْ فِي السَّنَةِ الَّتِي أَسَّسَ فِيهَا مُعَاوِيَةُ الدَّوْلَةَ الْأُمَوِيَّةَ. وَكَانَ أَبُوهُ "يُوسُفُ بْنُ الْحَكَمِ" مِنْ مَشَائِخِ ثَقِيفٍ وَرُويَ أَنَّهُ كَانَ مُعَلِّمَ صَبْيَانٍ، كَمَا رُويَ أَنَّ الْحَجَّاجَ كَانَ فِي أَوَّلِ أَمْرِهِ يُعَلِّمُ الصَّبْيَانَ مَعَ أَبِيهِ، ثُمَّ صَارَ دَبَّاعًا، وَقِيلَ إِنَّهُ كَانَ يَبِيعُ الرَّيِّبَ بِالطَّائِفِ. وَلَكِنَّ أَحْبَارَ الرُّوَاةِ قَدْ اضْطَرَبَتْ بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ مِنْ حَيَاةِ الْحَجَّاجِ الْأُولَى بِالطَّائِفِ وَالْحِجَازِ، بِحَيْثُ لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَسْتَخْلِصَ مِنْهَا صُورَةً صَحِيحَةً نَطْمِئِنُّ إِلَيْهَا.

وَالْوَاقِعُ أَنَّ الرُّوَاةَ قَدْ نَسَجُوا كَثِيرًا مِنَ الْأَسَاطِيرِ حَوْلَ الْحَجَّاجِ، وَمِنْ ذَلِكَ مَثَلًا مَا رَوَاهُ الْمَسْعُودِيُّ فِي "مُرُوجِ الذَّهَبِ" حَوْلَ وِلَادَتِهِ.

مَهْمَا يَكُنْ مِنَ الْأَمْرِ فَالْمَعْرُوفُ أَنَّ الْحَجَّاجَ حَفِظَ الْقُرْآنَ فِي صِبَاهُ، وَرَوَى الْأَحَادِيثَ وَأَشْعَارَ الْعَرَبِ. وَلَمَّا كَانَتْ الطَّائِفُ وَسَطَ بَيْعَةِ عَرَبِيَّةٍ تَحُوطُهَا الْبَادِيَّةُ، فَقَدْ نَشَأَ الْحَجَّاجُ عَلَى فَصَاحَةِ الْبَدْوِ وَجَفْوَةِ طِبَاعِهِمْ.

وَلَقَدْ نَشَأَ فِي عَصْرِ فِتْنٍ وَشَعْبٍ وَحُرُوبٍ اتَّصَلَتْ مِنْذُ مَقْتَلِ الْخَلِيفَةِ عُثْمَانَ. وَكَانَ مِنْ أَخْطَبِ النَّاسِ فِي زَمَانِهِ، قَدِيرًا عَلَى ارْتِجَالِ الْكَلَامِ، مُبْتَكِرًا لِلْمَعَانِي يَسْتَلْهِمُهَا مِنْ طَبْعِهِ الْفَيَاضِ، وَبَدِيهَتِهِ الْحَاضِرَةِ. إِلَى جَانِبِ حَفِظِهِ الْقُرْآنَ، وَعِلْمِهِ

³¹ Ahmed, Enver. *Hutabâ'u San'ati't-Târîh*, s. 53-59.

بالسُّنَّةِ، وروايتِه لِلأَدَبِ، وخبرتهِ بِنُفوسِ الجَمَاهِيرِ، فَكَانَ يَعْرِفُ كَيْفَ يَسْتَشْهَدُ بِمَا يُؤَيِّدُ عِلْمَهُ وَيُرِّرُ سِيَاسَتَهُ.

وكانَ أُسْلُوبُهُ يَمْتازُ بِالْجَزَالَةِ وَالْفُحُولَةِ، فَكَانَ أَشْبَهَ بِأَسَالِيبِ الْبَدْوِ فِي قُوَّتِهِ وَتَأثيرِهِ فِي النُّفوسِ. وَمِمَّا زَادَ فِي قُوَّةِ أُسْلُوبِهِ الْخِطَابِيُّ الْأَعْرَاضُ الَّتِي كَانَتْ تَدْفَعُهُ إِلَى الْخِطَابَةِ ذَلِكَ أَنَّ سِيَاسَةَ الْحِجَّاجِ كَانَتْ تَقُومُ فِي جُمْلَتِهَا عَلَى الْبَطْشِ وَالقَمْعِ، وَكَانَ يَقُولُ "إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَرَى أَنَّ أَرْدُ بَنِي اللَّكِيْعَةِ إِلَى طَاعَتِي إِلَّا بِالسَّيْفِ". وَهَكَذَا مَثَلَ دَوْرَ الطَّاعِيَةِ، وَاتَّخَذَ أُسْلُوبَ الدِّكْتَاتُورِ، وَكَانَتْ مُعْظَمُ خُطْبِهِ سِلْسِلَةً مُتَّصِلَةً مِنَ الْوَعِيدِ يُرْهَبُ بِهَا النَّاسَ، وَيُصَبِّهَا عَلَيْهِمْ قَدَائِفَ حَاصِدَةً، وَحُمَمًا مُلْتَهَبَةً، وَيُرْسِلُ التُّدْرِي فِي كَلِمَاتٍ لَهَا بَرِيقُ السُّيُوفِ وَدَوِيُّ الْقَنَابِلِ.

أَجَلٌ.. كَانَ يَحْكُمُ النَّاسَ بِسَيْفِهِ وَلِسَانِهِ. وَمِنْ عَجَبٍ أَنَّ هَذَا الطَّاعِيَةَ الْجَبَّارَ كَانَ يَعْنِي بِهَيْئَتِهِ وَمَلْبَسِهِ. رَوَى صَاحِبُ الْعَقْدِ الْفَرِيدِ عَنِ الرَّيَّاشِيِّ، عَنِ الْعُبَيْيِّ عَنِ أَبِيهِ قَالَ "مَا رَأَيْتُ مِثْلَ الْحِجَّاجِ. كَانَ زَيْهٌ زِيٌّ شَاطِرٌ، وَكَلَامُهُ كَلَامٌ خَارِجِيٌّ، وَصَوْلَتُهُ صَوْلَةٌ جَبَّارٍ فَسَأَلْتُهُ عَنِ زَيْهِ فَقَالَ كَانَ يُرْجِلُ شَعْرَهُ وَيَخْضِبُ أَطْرَافَهُ" وَرُوِيَ أَنَّهُ حِينَمَا وَفَدَتْ وَفُودُ الْعِرَاقِ عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْحِجَّاجِ قَالُوا: "يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّا نُخْبِرُكَ عَنِ عَدُوِّ اللَّهِ يَعْلَمُ، كَانَ يَتَزَيَّنُ تَزَيَّنَ الْمُوَسِّسَةِ، وَيَصْعَدُ الْمِنْبَرَ فَيَتَكَلَّمُ بِكَلَامِ الْأَخْيَارِ، فَإِذَا نَزَلَ عَمِلَ عَمَلَ الْفَرَاعِنَةِ".

وهذه خُطْبَتُهُ الشَّهِيرَةُ: عِنْدَمَا ذَهَبَ وَإِلِيَّ عَلَى الْعِرَاقِ تَصَوَّرَ أُسْلُوبَهُ وَخَصَائِصَهُ وَطَاعِعَهُ الْفَنِيِّ. فَهُوَ يَبْدَأُ أَوَّلَ خُطْبَتِهِ بِأُسْلُوبِ تَمَثُّلِيٍّ يَسْتَدْرِجُ بِهِ أَهْلَ الْعِرَاقِ وَيَسْتَرَعِي انْتِبَاهَهُمْ، ثُمَّ يَسْتَشْهَدُ بِالشُّعْرِ وَالْقُرْآنِ، وَيَقْدِفُ وَجْهَهُمْ بِعِبَارَاتٍ خَشِنَةٍ كَأَنَّهَا قَطَعُ الصَّخْرِ.

أُنْظِرْ إِلَيْهِ وَقَدْ خَرَجَ إِلَى الْكُوفَةِ فِي اثْنَيْ عَشَرَ رَاكِبًا عَلَى النَّجَائِبِ، ثُمَّ دَخَلَهَا فُجَاءَةً حِينَ انْتَشَرَ النَّهَارُ، وَبَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَدَخَلَهُ وَقَالَ "عَلَيَّ بِالنَّاسِ". وَصَعِدَ الْمِنْبَرَ وَقَدْ تَلَّمَّ بِعِمَامَةٍ خَزَّ حَمْرَاءَ غَطَّى بِهَا أَكْثَرَ وَجْهِهِ، مُتَقَلِّدًا سَيْفًا، مُتَنَكِّبًا قَوْسًا،

وَجَلَسَ سَاعَةً لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى قَالَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ "فَبِحَ اللَّهِ بَنِي أُمِّيَّةٍ حَيْثُ تَسْتَعْمِلُ مِثْلَ هَذَا عَلَى الْعِرَاقِ" وَقَالَ عُمَيْرُ بْنُ ضَابِيٍّ الْبَرَجَمِيُّ: أَلَا أَحْصِيهِ لَكُمْ؟ فَقَالَ النَّاسُ "أَمْهَلُ حَتَّى نَنْظُرُ". فَلَمَّا رَأَى الْحَجَّاجُ أَنَّ عْيُونَ النَّاسِ إِلَيْهِ، قَامَ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ وَقَالَ: أَنَا ابْنُ جَلَا وَطَلَّاعُ الثَّنَائِيَا مَتَى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ! إِنِّي لَأَرَى أَبْصَارًا طَامِحَةً، وَأَعْنَاقًا مُتَطَاوِلَةً، وَرُءُوسًا قَدْ أَيْنَعَتْ وَحَانَ قِطَافُهَا، وَإِنِّي لَصَاحِبُهَا. وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الدِّمَاءِ تَتَرَفَّرُقُ بَيْنَ الْعَمَائِمِ وَاللَّحَى.

ب - مُفْرَدَاتُ النَّصِّ

- جَبَابِرَةٌ "zorba, tiran, dev"; (kuralsız çoğul); (م: جَبَّارٌ), (جبر)
- مَوَاهِبٌ "hediye, yetenek, Allah vergisi"; (kuralsız çoğul); (م: مَوْهَبَةٌ) (وهب)
- الزَّيْبُ "kuru üzüm"; (isim); (زب)
- اضْطَرَبَ "çelişik/karışık olmak, çatışmak"; (mâzi), (ضرب)
- الشَّطْرُ "yan, kısım, yarım"; (isim); (شطر)
- نَسَجَ "örmek, dokumak, kurgulamak"; (mâzi); (نسج)
- صِبَاءٌ "çocukluk, gençlik"; (isim); (صبا)
- جَفْوَةٌ "kabalık, haşinlik, sertlik"; (masdar); (جفا)
- طِبَاعٌ "tabiat, huy, karakter, mizaç"; (م: طَبِيعٌ) (طبع)
- شَعَبٌ "kavga, niza, huzursuzluk"; (masdar); (شغب)
- أَخْطَبُ "hatip, hitabet ustası"; (mâzi); (خطب)
- مُبْتَكِرٌ "orijinal"; (ism-i meful); (خطب)
- يَسْتَلْهِمُ "ilham alır, esinlenir"; (muzari); (لهم)
- الْفَيَاضُ "taşkın, bol, kırkambar, bilgi yüklü"; (ism-i meful); (فاض)

بَدِيهَةٌ (ism-i meful); “soğukkanlılık, hazır cevaplık” (بده)
 الْجَمَاهِيرُ (م: جُمهور) (جمهر) (kuralsız çoğul isim); “kalabalıklar, yığınlar”
 يُبْرِرُ (muzari); “temize çıkarmak, haklı göstermek” (بر)
 الْجَزَالَهٗ (masdar); “açıklık, netlik, fesahat” (جزل)
 الْفُحُولَةُ (masdar); “mükemmellik, ustalık” (فحل)
 الْأَغْرَاضُ (م: غَرَض) (غرض) (kuralsız çoğul isim); “amaçlar, gayeler”
 الْبَطْشُ (masdar); “zulüm, gaddarlık” (بطش)
 الْقَمْعُ (masdar); “engelleme, kontrol altına alma” (قمع)
 بَنِي اللَّكِيْعَةِ (ابن/الكع) (kalıp kullanım); “ahmaklar, aşağılık kimseler”
 مَثَلٌ (mazi); “sahnelemek, uygulamak” (مثل)
 الطَّاعِيَةُ (ism-i fâil); “zorba, despot, tiran” (طغى)
 يَصُبُّ عَلَى (muzari); “döküyor, boşaltıyor” (صب)
 قَدَائِفُ (kuralsız çoğul); “taş, gülle, kurşun, bomba” (قذف)
 حَاصِدَةٌ (ism-i fâil); “biçen, biçici, ezici, yok edici” (حصد)
 حُمَمٌ (م: حُمَّة) (حم) (kuralsız çoğul); “kül, lav, kor”
 مُلْتَهَبَةٌ (ism-i fâil); “tutuşmuş, alevli, heyecanlı, ateşli” (لهب)
 النُّذْرُ (م: نَذِير) (نذر) (kuralsız çoğul); “uyarıcı, uyarı, ikaz”
 بَرِيْقٌ (masdar/isim); “parıltı, ışıltı” (برق)
 دَوِيٌّ (isim); “ses, eko, akis, vızırıtı” (دوى)
 الْقَنَابِلُ (م: قُنْبَلَة) (قنبل) (kuralsız çoğul); “bomba”
 زِيٌّ (isim); “elbise, kostüm, kılık” (زي)
 شَاطِرٌ (ism-i fâil/sıfat); “kurnaz, becerikli, zeki, maharetli” (شطر)
 صَوْلَةٌ (masdar/isim); “saldırı, hamle, despotluk, istibdat” (صال)
 يُرَجِّلُ (muzari); “[saçı] uzatmak, salmak” (رجل)

يَخْضِبُ “kına yakmak, boyamak” (muzari); (خضب)
أَطْرَافُ “uçlar, yanlar” (kuralsız çoğul); (م: طَرَف) (طرف)
المُؤَمِّسَةُ “fahişe” (ism-i fâil); (ومس)
الْفِرَاعِنَةُ “Firavunlar, tiranlar” (kuralsız çoğul); (م: فِرْعَوْن) (فرعن)
يَسْتَدْرِجُ “aklımı çeliyor, cezbediyor” (muzari); (درج)
يَسْتَرْعِي “dikkatini çekiyor, bakışları üzerinde topluyor” (muzari); (رعى)
إِنْتِبَاهُ “dikkat, ilgi” (muzari); (نبه)
يَقْدِفُ “atıyor, savuruyor” (muzari); (قذف)
النَّجَائِبُ “seçkin, has, güzide” (mükesser çoğul); (م: نَجِيْبَة) (نجب)
تَلْتَمِبُ “örtünmek, sarınmak, bürünmek” (mazi); (لتم)
عِمَامَةٌ “sarık” (isim); (عم/عمم)
خَزٌّ “ipek, ipek kumaş, ipekli elbise” (isim); (خز)
مُتَقَلِّدٌ “kuşanmış” (ism-i fâil); (قلد)
مُتَنَكِّبٌ “omuzuna asmış, geçirmiş” (ism-i fâil); (نكب)
حَصَبٌ “taş atmak, taşlamak” (mazi); (حصب)
أَمِهْلٌ “yavaş ol, acele etme, süre ver” (emr-i hâzır); (مهل)
أَبْنُ جَلَا “meşhur, şöhretli, açık, sabah” (kalıp kullanım); (ابن/جلا)
طَلَّاعُ الشَّنَايَا “maharetli, iş bitirici, canlı, enerjik” (kalıp kullanım); (طلع/ثنى)
طَامِحَةٌ “hırslı, meraklı, tamahkâr” (ism-i fâil); (طمح)
مُتَطَاوِلَةٌ “küstah, uzun uzun bakan” (ism-i fâil); (طول)
أَيَّعَ “erişmek, olgunlaşmak” (mazi); (ينع)
حَانَ “vakti gelmek” (mazi); (حان)
قَطَافٌ “toplama, devşirme, hasat” (masdar); (قطف)
تَتَرَفَّقُ “akmak, sızmak, parlamak” (muzari); (رقرق)

اللَّحَى "sakallar" (kuralsız çoğul), (م: لِحْيَة) (لحى)

ج - الأَسْئَلَةُ عَنِ النَّصِّ

- ١ - كَيْفَ وَصَلَ الْحَجَّاجُ إِلَى الْحُكْمِ وَالْإِمَارَةِ؟
- ٢ - هَلِ الْأَخْبَارُ الْمَرْوِيَّةُ عَنِ الْحَجَّاجِ صَحِيحَةٌ تَمَامًا؟
- ٣ - مَا هُوَ الثَّابِتُ عَنِ حَيَاةِ الْحَجَّاجِ، وَمَا قِيَمَتُهُ؟
- ٤ - فِي أَيِّ بَيْعَةٍ نَشَأَ الْحَجَّاجُ؟
- ٥ - مَا حَالُ عَصْرِ الْحَجَّاجِ مُنْذُ مَقْتَلِ عُثْمَانَ (ض)؟
- ٦ - بِمِ يَمْتَازُ أَسْلُوبُ الْحَجَّاجِ؟
- ٧ - عَلَامَ كَانَتْ تَقُومُ سِيَاسَةُ الْحَجَّاجِ فِي جُمَلَتِهَا؟
- ٨ - أَكَانَ الْحَجَّاجُ يَهْتَمُّ بِهَيْئَتِهِ وَمَلْبَسِهِ؟
- ٩ - مَاذَا قَالَ النَّاسُ عَنِ شَخْصِيَّةِ الْحَجَّاجِ وَإِجْرَاءَاتِهِ الْقَمْعِيَّةِ؟
- ١٠ - مَاذَا قَالَ الْحَجَّاجُ فِي خُطْبَتِهِ الْمَشْهُورَةِ؟

د - مُمْلَحَاتٌ نَحْوِيَّةٌ: أَدْوَاتُ الشَّرْطِ (٢)

ŞART EDÂTLARI (2)

Birinci derste cezmeden edatlara değinilmişti. Bu derste ise şart fiili ve cevap cümlesini cezmetmeyen edatlar ele alınacak, ayrıca cevap cümlesinin başına (ف)'nin gelmesiyle ilgili kurallar hatırlatılacaktır. Cümleye şart anlamı katmakla birlikte şart-cezâ fiillerini cezmetmeyen edatlar iki tanedir: (لَوْ) ve (إِنْ). Bunların her ikisi de Türkçemize "şayet, eğer" şeklinde tercüme edilir. Bazen, anlama ve iraba etkisi olmamak üzere (لَوْ) ile kurulmuş şart cümlesinin cevabının başına (لِ) harfi getirilir. Örnekler:

"Kötülük ekersen, pişmanlık biçersin" لَوْ تَزْرَعُ الشَّرَّ تَحْصُدُ النَّدَمَ.

لَوْ أَدْرَكَ النَّاسُ قِيَمَةَ الْوَقْتِ، لَكَانَتْ الْبَشَرِيَّةُ فِي مَكَانَةٍ أَرْفَى الْيَوْمِ.

“Şayet insanlar vaktin kıymetini idrak etselerdi, bugün insanlık daha ileri bir yerde olurdu.”

Esasen, şart ve cezadan oluşan şart cümlesinin başında (ف) harfinin bulunmamasıdır. Ancak şu beş durumda cevap cümlesinin başına (ف) harfinin getirilmesi zorunludur:

1. Cezâ isim cümlesi olursa: "وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ"
2. Cezâ, talebi cümle olursa: "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ" الله"
3. Cezâ (كَيْسَ، بَيْسَ، نَعَمْ، عَسَى) câmid fiillerden olursa:
"إِنْ تَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ فَعَسَى أَنْ يَرْحَمَكُمْ"
4. Cevap cümlesinin başında (لَنْ، مَا، لَأَ) gibi olumsuzluk edatlarından biri bulunursa: "وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ"
5. Cevap cümlesinin başında (سَ، سَوْفَ، قَدْ)'den biri olursa:

"مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ"

Talebî cümle; emir, nehiy, temenni ve soru bildiren cümlelerdir. Cevap cümlesinin başına (ف) geldiğinde, cümle mahallen meczum kabul edilir. Ancak cevap cümlesinin başında (ف) bulunmazsa, şart ister cezmeden edatla ister cezmetmeyen edatla kurulmuş olsun, cümlenin iraptan mahalli yoktur.

ه - تَحْلِيلُ بَعْضِ جُمَلِ النَّصْرِ

١- وَقِيلَ إِنَّهُ كَانَ يَبِيعُ الزَّبِيْبَ بِالطَّائِفِ.

Cümle meçhul mâzi olan (قِيلَ) ile başlamıştır. Bu fiilin nâib-i fâili, mahallen merfu olmak üzere, cümlenin geri kalan kısmıdır. (ق-و-ل) maddesinden sonra (إِنَّ) şeklinde okunduğuna dikkat edilmelidir. Buradaki (إِنَّ)'nin ismi muttasıl zamir olarak gelmiştir ve mahallen mansubdur. Haberi ise (كَانَ) ile

başlayan ve mahallen merfu olan cümledir. Buradaki kâne'nin ismi gizli (هو) zamiri olup, inne'deki zamirin sahibine dönmektedir. Haberi ise (يبيع) ile başlayan cümledir ve mahallen mansubdur. Bu fiilin faili gizli (هو) zamiri, mefulü ise (الزَّيْب) kelimesidir. (بِالطَّائِفِ) ise mekân bildirdiği için mefulün fih'dir ve mahallen mansubdur.

٢- لَكِنَّ أَخْبَارَ الرُّوَاةِ قَدْ اضْطَّرَبَتْ بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ مِنْ حَيَاةِ الْحَجَّاجِ الْأُولَى
بِالطَّائِفِ وَالْحِجَازِ.

(لَكِنَّ) ve benzerlerinden olup ismini nasb, haberini ref eden (لَكِنَّ)nin ismi (أَخْبَارَ), haberi ise (قَدْ اضْطَّرَبَتْ) ile başlayan cümledir ve bu cümle mahallen merfudur. Haberi oluşturan cümledeki fiilin fâili gizli (هي) zamiri olup, (بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ) kelimesine dönmektedir. Mefulün bih gayr-i sarîhi ise (بِشَأْنِ هَذَا الشَّطْرِ) ile başlayan kısım olup, mahallen mansubdur. Meful ögesi dâhil olmak üzere cümlede art arda (zincirleme) isim tamlamaları ve (حَيَاةِ الْحَجَّاجِ الْأُولَى) ifadesinde de birinci ve üçüncü ögeler arasında sıfat tamlaması mevcuttur.

٣- لَقَدْ نَشَأَ الْحَجَّاجُ فِي عَصْرِ فِتْنٍ وَ شَعْبٍ وَ حُرُوبٍ اتَّصَلَتْ مِنْذُ مَقْتَلِ الْخَلِيفَةِ
عُثْمَانَ.

(نَشَأَ) mazi fiilin başına gelen (قَدْ) tahkik/kesinlik bildirmektedir. Cümlenin fâili (الْحَجَّاجِ)'dir. Mefülün fih ögesi ise zaman bildiren (فِي عَصْرِ) ifadesidir ve mahallen mansubdur. (عَصْرِ) muzâf, (فِتْنٍ) muzafun ileyhdır. (شَعْبٍ) ve (حُرُوبٍ) kelimeleri de (فِتْنٍ) kelimesine atıf yapılmıştır ve dolayısıyla aynı irabı almıştır. (فِتْنٍ) kelimesi ayrıca mevsuf, (اتَّصَلَتْ) ile başlayan fiil cümlesi de onun sıfatıdır. Buradaki fiilin fâili gizli (هي) zamiri olup, (فِتْنٍ) kelimesine dönmektedir. (مِنْذُ) harf-i cer, (مَقْتَلِ) mecrur ve muzâf, (الْخَلِيفَةِ) ise muzâfun ileyhdır. (عُثْمَانَ) ise halife kelimesinden bedeldir. Normalde kesre ile mecrur olması gerekirken, gayr-i munsarif alem/özel isimlerden olduğu için kesre yerine fetha ile mecrûr olmuştur.

٤- مِمَّا زَادَ فِي قُوَّةِ أُسْلُوبِهِ الْخِطَابِيُّ الْأَعْرَاضُ الَّتِي كَانَتْ تَدْفَعُهُ إِلَى الْخِطَابَةِ.

İsim cümlesinin haberinin şibih cümle halinde başa geçip, mübtedanın tehir edildiği bir örnekle karşı karşıyayız. Câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle halindeki haber mahallen merfu, mübtedayı muahhar olan (الأَعْرَاضُ) sözcüğü ise damme ile merfudur. (زَادَ) fiilinin faili gizli (هُوَ) zamiri olup, mevsule olan (مَا) 'ya râcidir. (قُوَّةً) muzâf, (أُسْلُوبِهِ) muzâfun ileyh ve aynı zamanda mevsuf, (الْخِطَابِيُّ) ise bunun sıfatıdır. Mübteda ögesi olan (الأَعْرَاضُ) 'dan sonra gelen (الَّتِي) ism-i mevsulü de mübtedanın sıfatıdır. Bu ism-i mevsulden sonra gelen sıla cümlesinin irabdan mahalli yoktur.

٥- يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ! إِنِّي لَأَرَى أَبْصَارًا طَامِحَةً، وَأَعْنَاقًا مَمْتَاوِلَةً، وَرُءُوسًا قَدْ أَيْبَعَتْ وَحَانَ قِطَافُهَا، وَإِنِّي لَصَاحِبُهَا.

(الْكُوفَةُ) muzâf (أَهْلَ) sözcüğü münâdâ-mansub ve aynı zamanda muzâf (يَا) nidâ edatı, (يَا) ise muzâf ileyhtir. Nidâdan sonra gelen (إِنَّ) 'nin ismi kendisine bitişen (ي) zamiridir ve mahallen mansubdur. Haberi ise (لَأَرَى) fiilidir ve mahallen merfudur. Haberin başındaki lâm, Arapçada “lâm-ı ibtidâ” veya “lâm-ı muzahlaka” olarak isimlendirilir. Bu harfin esas anlamı tekit olmakla birlikte, cümle başında gelen (إِنَّ) 'den dolayı iki tekit edatının aynı anda kullanılması uygun görülmediği için biraz ötelenmiş ve bu nedenle “muzahlaka” (kaydırılmış, ötelenmiş” adını almıştır. Fiilin fâili gizli (أَنَا) zamiri, mefulü ise (أَبْصَارًا) sözcüğüdür. Meful olan öge aynı zamanda mevsuf, (طَامِحَةً) da onun sıfatıdır. (وَأَعْنَاقًا) sözcüğü de (أَبْصَارًا) üzerine atıftır ve takip eden sözcük de onun sıfatıdır. (وَرُءُوسًا) kelimesi de yine () üzerine atıftır. Bu mevsubtan sonra gelen (قَدْ أَيْبَعَتْ) cümlesi mahallen mansub olmak üzere onun sıfatıdır. Bu cümleye (وَحَانَ قِطَافُهَا) cümlesi atıf yapılmıştır. Cümlelerin başındaki yapı sonunda da mevcuttur. Burada da lâm-ı muzahlaka (إِنَّ) 'nin haberinin başına geçmiş ve anlamı pekiştirme görevi üstlenmiştir.